
Političko obrazovanje i politička kultura

Izvorni znanstveni članak
37.014.52(497.5)

**Religijska kultura u odgojno-obrazovnom
procesu u Hrvatskoj**

(Antropologijski vidik)

NIKOLA SKLEDAR*

Sažetak

Izobrazba i odgoj, kao i kultura uopće (cultus, colere), u najširem smislu tih riječi, univerzalni su ljudski fenomeni, uzajamno nerazdvojno povezani i djelatni. Antropologija pak, općenito rečeno, holistička je znanost o čovjeku, o njegovoj prirodi i kulturi, pa su i njezin pristup i spoznaje svagda aktualni i nezaobilazni i u znanstvenoj, pedagozijskoj obradi izobrazbe i odgoja, i u njezinoj primjeni.

Stoga su u ovom kontekstu najprije teorijski određeni pojmovi: izobrazba i odgoj, te antropologija kao znanost o čovjeku i kulturi, da bi se tako i kontekstualno i eksplicitno moglo izvesti i ukazati na njihovu nužnu dijalektičku povezanost i uzajamnost.

Zatim, u drugom, posebnom, primijenjenom dijelu teksta, riječ je o religijskoj kulturi (znanstveno, religiozijski koncipiranoj) kao školskom predmetu i studiju u kontekstu demokratskih društveno-političkih promjena u Hrvatskoj, i o njezinu odnosu s vjeronaukom kao katehezom.

I.

Dakle, naobrazba, izobrazba¹ (od crkvenoslavenskog obraz, lice, lik, značaj; grč. morfé, haraktér, trópos)², znači, naime, osnivanje, sastavljanje, tvorenje, oblikovanje - čovjeka. Izvedeno, izobrazba je proces duhovnog formiranja čovjeka, njegove osobe, kultiviranje njegove samosvijesti i društvene svijesti. Naobrazba je ujedno i rezultat (iako ne konačan) toga nikad završenog procesa. Ona, dakle, nije samo stjecanje i posjed informacija,

**Nikola Skledar*, znanstveni savjetnik na Institutu za primijenjena istraživanja u Zagrebu.

¹Vidi: Brodnjak, V., *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb, 1991.

²Vidi: Knežević, A., *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*, HFD, biblioteka "Filozofska istraživanja", Zagreb, 1991.

katalogizacija činjenica i pasivnog znanja, već je to sustav spoznaja koje kao motivirajući činitelj utječu na oblikovanje i razvitak čovjekova svjetonazora i shvaćanja svijeta, njegovih teorijsko-praktičkih stavova i uvjerenja.

Izobrazba kao takva nerazdvojno je međusobno povezana i komplementarna (ne identična, istovjetna) s pojmom odgoja (svjesnog činjenja, njegovanja, učenja nekoga da odraste, da razvija, uže ili šire društveno određeno, svoje psiho-fizičke i kulturne osobine i navike.³

Uz opće značajke te tjelesni, moralni i estetski vidik, odgoj sadrži i intelektualni i duhovni, koji, kako smo vidjeli, nije tek stjecanje znanja i vještina, već mu je smisao, s obzirom na formiranje cjelovita čovjeka i njegova odnosa spram svijeta, i odgojni.

Može se, prema tome, slobodno reći, da nije moguć integralni odgoj bez izobrazbe, jer je, s obzirom na njegovu svrhu, nedostatan, kao ni izobrazba bez odgoja, jer je, iz istog razloga, jednostrana.

Stoga je i nastava složen, ali jedinstven odgojno-obrazovni proces.

Izobrazba i odgoj (paideia) kao sustav, u filozofijskom i humanističkom (ne ideologijskom) smislu, znači da jesu i treba da budu svojevrsan *causa sui*, tj. u čovjeku i narodu, po mjeri čovjeka i njegove društvenosti uvjetovana, filozofijskim konceptom osmišljena cjelina, budući da je čovjek po svojoj biti i naravi, društveno i duhovno biće (*zoon politikón, éhon lógon*), biće slobodnog razvoja, napretka (*anth*), stvaralaštva i nadilaska svoje prirodne i puke empirijske datosti (*ana-tra-ops*).⁴

Filozofijskoantropologijska je pretpostavka izobrazbe i odgoja, dakle, shvaćanje čovjeka kao odgojivog bića, bića u mogućnosti, u rasponu između onoga što jest i što treba da bude (Kant), odnosno onoga da hoće i može ono što treba da bude.

U tome je nezamjenjiva uloga i smisao odgajatelja, koji s ljubavlju u izobrazbi posreduje odgajaniku vrednote, a u svrhu razvijanja odgajanikove slobodne osobnosti kao onoga središta (osi) iz kojega se on kao praktički um, kao duhovno biće na način ljubavi i humanuma odnosi spram drugoga, zajednice, apsoluta. To je ljubav mudrosti i mudrost ljubavi odgoja i odgajatelja, pa je onda *paideia* jedno od imena filozofije. Izobrazba i odgoj su, znači preduvjet, *conditio sine qua non* istinske slobodne osobnosti čovjeka, samoosvijesćenoga naroda i čovječanstva.

Pedagogija koja pretendira da se kao znanost bavi svime rečenim, u tom svom nastojanju nužno je onda ponajprije upućena na antropologiju

³Vidi: Anić, V., *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1991.

⁴Usp. Diemer, A., *Philosophische Anthropologie*, Econ V. Düsseldorf-Wien, 1978.

kao znanost o cjelovitom čovjeku, odnosno na filozofijski govor o čovjeku kao totalitetu i na njezina shvaćanja i pretpostavke o naravi, biti i smislu čovjekova bića i opstanka.

Dakako da se pedagogija treba oslanjati i na druge srodne discipline i znanosti što se bave određenim stranama i aspektima čovjekova bića i života, na sociologiju koja joj govori o društvenim uvjetima i određenosti odgojno-obrazovnog procesa, na psihologiju koja joj daje neke psihičke zakonitosti i determinante tog procesa, itd.

Antropologija kao filozofijski govor o čovjeku, njegovoj biti, kao primjena ontologijskih načela na biće-čovjek, pred-meće čovjeka u cjelini, tj. kao jedinstvo prirodnoga, tjelesnog i duševno-duhovnog načela, te kao povezanost i uzajamnost djelovanja individualnog (i subjektivnog) i društveno-kulturnog aspekta njegova bića. Znači, tematizira ga kao proizvod, ali i kao proizvođača njegove povijesti, društva i kulture.

Filozofijska antropologija se u svojem tematiziranju čovjeka služi rezultatima svih znanosti o čovjeku, odnosno znanjima o svim aspektima čovjekova bića kao građom i izvorštem za univerzalna sintetička promišljanja, kojima obuhvaća čovjeka i smisao njegove pojavnosti u kozmosu i u povijesti.

Valja napomenuti da su se pitanja o čovjeku i o njegovoj biti, o smislu njegova života, javljala otkako je i filozofije, odnosno rješavala su se u okvirima drugih njezinih disciplina, osobito u etici. Na temelju izloženoga i u tome implicite sadržanog, valja podsjetiti da je i etika filozofijska disciplina čije bavljenje njezinim predmetom, kao i kod ostalih disciplina, nije odvojeno od bitne filozofijske problematike, prije svega onto-antropologijske. I ona implicira neke meta-fizičke (u Aristotelovom i postaristotelovskom smislu) pretpostavke o naravi i biti ljudskoga bića, smislu njegova života, društva i povijesti, i njoj su imanentne neke nadempirijske koncepcije čovjeka, nadosjetilne "slike" čovjeka.

Svaka sfera filozofijskog istraživanja, naime, suponira stanovitu ontologijsku koncepciju, jer su svi filozofijski problemi aspekti ontologijskog pitanja (što oni jesu, kako jesu po sebi i u odnosu spram drugoga, itd.). Prema tome, i odgovori svake sfere filozofijskog istraživanja u svezi su i ovise o odgovoru na ovo osnovno filozofijsko pitanje.

Kao znanost, i to humanistička (ne pozitivistička), antropologija je moguća onda kad nastoji metodički istraživati cjelokupnu organizaciju, načine i oblike čovjekova društvenog života kroz povijest, tj. njegovu materijalnu kulturu i kulturne tvorevine u užem smislu - običaje, mitologiju, religiju, umjetnost, znanost. To je socijalna (ili kulturna) antropologija, koja, međutim, kao humanistička znanost, ostaje povezana s filozofijskom antropologijom, budući da se ne može osnovati a da ne polazi od nekih filozofijskih, onto-antropologijskih pretpostavki o biti i naravi čovjeka, smislenosti

njegova svijeta, društva i kulture, o cilju i svrsi njegove povijesti, te o mogućnostima njihova racionalnoga, teorijskog dohvaćanja i spoznavanja.

Kao takva, ako ne želi biti samo bornirana, pozitivistička, faktografska znanost, sociokulturna antropologija mora biti svjesna da, zbog naravi njezina predmeta, tj. kulturnih tvorevina čiji je akter i autor čovjek sa svojom voljom i namjerama, koje nisu uvijek i do kraja racionalne, nego iracionalne i emocionalne - njezini rezultati ostaju hipotetički i pretpostavni, spoznaje fragmentarne, a ne konačne, te da se ne mogu bez ostatka verificirati. Stoga joj u osnovi ostaje svagda jedna filozofijskoantropologijska dimenzija i njezina metodologijska reperkusija - transcendentalna metoda.

Rudi Supek (*Psihologija i antropologija*) upozorava ispravno kako ne valja strogo lučiti ni fizičku i socijalnu antropologiju, jer je teško oštro i potpuno razdijeliti tjelesnu i kulturno-duhovnu stranu čovjekovu, ono što je naslijeđeno od stečenoga u različitim uvjetima društvenog života.

Za konstituiranje jedne uistinu humanističke (a ne ideologizirane) teorije čovjeka (koju pedagogiji valja uvažiti), nužan je uvjet da u središtu svoga zanimanja, kao osnovni svoj predmet, postavi čovjeka u njegovom totalitetu, što znači i u svim njegovim dimenzijama: prirodnoj i duhovnoj, individualno-psihičkoj i povijesno-društvenoj, racionalnoj i aracionalnoj, stvaralačkoj i destruktivnoj.

Takva teorija treba obuhvatiti svojevrsnost čovjeka i njegovu eminentno "ljudsku situaciju", suptilnu svezu i distinkciju pojmova "čovjek" i "društvo", zatim čovjeka kao prirodno biće i kao biće kulture, kao proizvođača, ali i proizvođača kulture, ulogu kulture i društva u njegovoj socijalizaciji i individualizaciji.

Stoga uistinu humanistička i holistička antropologija treba, izvan svake ideologizacije, temeljito teorijsko-empirijski propitati sve oblike ljudskih prirodnih, duhovnih i društvenih, gospodarskih, političkih i kulturnih djelatnosti i stečevina, razvidjeti što one čovjeku doista povijesno i emancipatorski znače i donose (ili odnose), kako se u njima ozbiljuje (ili ne ozbiljuje) njegova ljudskost, tj. kako se i koliko u njima očituje njegova slobodna i stvaralačka narav, odnosno što je u tome sprječava.

Sve te datosti, aktivnosti i tekovine, dakako, ne postoje izvan kulturno-povijesno-društvenog okvira, ali ni izvan čovjeka. One su u čovjekovu posjedu kao zbir i kontinuitet svih pozitivnih ljudskih dostignuća, pa istinske vrednote i dobra transcendiraju svoje vrijeme i prostor, i svjetionicima su i putokazima budućim generacijama u njihovim ljudskim i uljudbenim pregnućima i stremljenjima.

To je opći i osnovni smisao kulture.

Kultura je, dakle, univerzalna ljudska pojava, antropološka datost i bitna generička značajka čovjeka kao društvenoga i individualnog, duhovnog i stvaralačkog bića.

Stoga se i može reći da nema ni jednog društva u povijesti bez stanovitog stupnja kulture u najširem smislu te riječi, tj. kao barem neke organizacije i načina opstanka, niti pojedinca kao (normalnoga) pripadnika konkretnoga društva, koji osnovne obrasce supripadne kulture, procesima socijalizacije i interiorizacije, nije usvojio.

Od prvotnoga značenja pojma kulture (lat. *cultus, colere*) kao gajenja i obrađivanja zemlje (*cultus agri, agri-kultura*), kultura kasnije dobiva značajnije obrade i njegovanja duha (duhovna kultura), tj. kultura u užem smislu.

U srednjem vijeku pojam kulture dobiva značenje religijskoga kulta, tj. religijskoga obreda i obožavanja.

U novom vijeku, njemački teoretik prirodnoga prava, Puffendorf, određuje kulturu kao nešto bitno različito od “prirodnog” stanja čovjeka (o čemu će još biti riječi), a klasik Herder pridaje joj društveno-povijesni značaj.

U 18. stoljeću javlja se i novi termin - civilizacija.⁵ U Francuskoj i Engleskoj on dobiva značenje višeg stupnja u razvoju čovječanstva.

U ovom kontekstu valja naglasiti da se pojmovi “kultura” i “civilizacija” ponekad izjednačuju, ali i suprotstavljaju kao materijalna kultura (civilizacija, od industrijske revolucije) i duhovna kultura (kultura u užem smislu te riječi). Ima i treća varijanta, koja civilizaciju shvaća kao viši oblik u razvoju kulture. Kultura je najširi pojam što obuhvaća sve što ljudski svijet i život dijeli od animalnoga, pa onda nema ljudskog društva bez stanovite kulture. A civilizacija je ona epoha u razvoju čovječanstva što dolazi nakon divljaštva i barbarstva, i koju, za razliku od prethodnih, karakteriziraju nova ljudska dostignuća: monogamija, podjela rada, robna proizvodnja i razmjena, gradovi, država, pismo, umjetnost (L. Morgan, F. Engels, evolucionisti). Sam pojam i termin “civilizacija” potječe od prosvjetiteljstva (Voltaire), i to u smislu novog doba, epohe razuma, prosvijećenosti i napretka, tj. doba građanskog društva.

Kultura, kako je već implicite naznačeno, nije shvaćena kao fenomen sui generis (L. White), kao naddruštveni ili a-socijalni i a-povijesni fenomen, već kao ljudska i društvena pojava, kao složen totalitet koji je usko i nerazdvojno povezan i prepleten s jednako tako složenim totalitetom “društvo”, ali ne i s njim identičan, pa se ne može bez ostatka svesti na društveno-povijesne uvjete i činitelje, spram kojih svagda zadržava i svoju relativnu samostalnost, štoviše samobitnost.

Jedna sintetička definicija kulture koja nastoji prevladati i izbjeći nedostatke i jednostranosti svih tipova definicija, glasila bi: Kultura u modernom značenju te riječi (Puffendorf, 18. st.) kao univerzalni ljudski fenomen

⁵Usp. Elias, N., *Über den Prozess der Zivilisation*, 1. sv., Frankfurt am Mein, 1976.

(individualni i generički) jest njegovanje, usavršavanje čovjekovih naravnih (uđenih) datosti i svojstava, oplemenjivanje njegova svijeta, uljudivanje cjelokupne organizacije njegova života, u jednu rečenicu, ozbiljenje ideje humaniteta. Preneseno, to je cjelokupnost i rezultat materijalnog i duhovnog proizvođenja i stvaralaštva (poiesis) i njihovih rezultata i tvorevina, kojima čovjek u povijesti namiruje svoje složene potrebe, osmišljuje, uljuduje, tj. kultivira svoje življenje.

Kultura je skup svih procesa i tvorevina što su nastale kao rezultat materijalne i duhovne intervencije čovjekove (ljudskoga roda) u prirodi, društvu i ljudskom duhu. Osnovni smisao kulture jest održavanje i napredak (humaniziranje) čovjeka, njegova društva i života.

Ova sintetička definicija obuhvaća i materijalnu i duhovnu kulturu, a isključuje one procese i tvorevine koje ne doprinose (ili škode) održanju i napretku ljudskoga roda i života, (tj. nehumane, nekulturne). Znači, kultura je bitno povezana s progresom čovječanstva i konkretnih društava. Ona ima humanistički vrijednosni predznak!

Općenito se može reći da, usprkos povijesnom (i klasnom) značaju kulture i kulturnim razlikama što su s time povezane, kulture određenih kompaktnih društvenih zajednica imaju nešto posebno, karakteristično, pa se može govoriti i o nacionalnim kulturama i njihovim osobitostima (jezik, religija), ali koje su aspekt, sastavnica kulture šire ljudske zajednice, širega kulturnog kruga, kulture čovječanstva te, usprkos povijesnim razlikama i nacionalnim osobitostima, sadrže i neke zajedničke, univerzalne kulturne oznake i značajke.

I, konačno, u ovoj definiciji kultura se shvaća kao povijesna, društvena, razvojna i dinamična kategorija koju treba promatrati u svjetlu vremenskih i prostornih (povijesnih) promjena.

Kultura je po definiciji povijesna, društvena kategorija, koja se mijenja s promjenama društvenih uvjeta, na koje i sama utječe. Stoga određenja i teorije kulture moraju zahvatiti, osim relativno konstatnih elemenata kulture, i dinamične kulturne procese (akulturacija, enkulturacija, inovacije), odnosno njihovo uzajamno uvjetovanje i prožimanje.

Ona govori i da kultura sadrži dvije osnovne komponente: održanje i prenošenje postojećih, stvorenih kulturnih vrednota (tradicije) preko kulturnih ustanova i izobrazbe i odgoja, te proizvođenje novih na temelju pozitivne tradicije, ali ne samo na osnovi miješanja i prenošenja nego i na osnovi otkrića i pronalazaka (stvaralaštva).

Iz svega rečenoga o antropologiji kao “znanosti o čovjeku i kulturi”, a već i iz same etimologije riječi izobrazba, razvidna je njihova nezaobilazna povezanost i uzajamnost, pa otud slijedi i generalna upućenost pedagogije na antropologiju (ne ulazeći u konkretne probleme i pojedinosti toga odnosa, što je predmet određenih komparativnih razmatranja i njihovih rezultata). U prilog ovoj tezi valja samo podsjetiti da je antropologijska misao,

tj. (samo)razumijevanje čovjeka, aktivna sastavnica i osnovica svakog društva i kulture, znači i odgoja i izobrazbe. Ona je s njima bitno (dijalektički) povezana. Ako je doista zbiljska, ona iz životne, društvene i kulturne prakse izvire i u nju, kao orijentacija i putokaz, uvire, što će reći da bitno utječe na zbivanja i promjene ljudskoga svijeta.

II.

Unutar kulture kao cjeline, postoje i posebni vidici i specifični oblici njezina izražavanja u stanovitom kulturnom krugu, kao npr. politička kultura, tehnička kultura, tjelesna kultura, zdravstvena kultura, kultura življenja, osobna kultura, religijska kultura. Tako smo, dakle, stigli i do religijske kulture, odnosno do njezinoga koncipiranja kao školskoga predmeta, kao jednoga od načina kojim se ona posreduje i razvija.

Svi kompetentni u tome (teolozi, religiolozi, pedagozi) suglasni su da je religija aktivna sudionica svakoga socio-kulturnog sklopa, pa tako i razvoja duhovne i materijalne kulture i naših krajeva i povijesnih prostora (preko školstva, crkvene umjetnosti i izravno utjecajem na život vjernika), a što se temelji na judeo-kršćanskim, biblijskim zasadama. Sve je to, zbog donedavnoga društvenog potiskivanja i zabacivanja, premalo poznato i prezentno, pa stoga religijske sadržaje treba na primjeren način uvesti u školske programe kao znanstveno, religiologijski utemeljen predmet, kako bi se učenici (bili vjernici ili ne) s njima upoznali na svima prihvatljiv način, u svrhu boljeg razumijevanja vlastite nacionalne kulture, kulturnog identiteta i uopće života što ih okružuje i kojem pripadaju. Sada ćemo to nešto proširiti i razraditi.

Postoji priličan broj teorijskih određenja religije. Prihvatljivu znanstvenu, religiologijsku i kulturologijsku definiciju religije dao je američki religiolog G.Vernon. Po njoj je religija dio ljudske kulture i društva koji sadrži ove strukturalne elemente: kao konstitutivni, iz kojeg proizlaze svi ostali elementi strukture, vjerovanje u nadnaravno, čudovito, što je nedokučivo osjetilima i iskustvu, te u sveto, dakle, sustav vjerovanja što ljude opskrbljuje i vrijednosnim, moralnim definicijama, kriterijima razlikovanja dobra i zla, zatim sustav obreda i običaja kao specifične interpretacije religijskih istina i odobrovoljavanja nadnaravnog, što sudionicima omogućuje da izraze svoje religijske osjećaje i postignu emocionalnu katarzu, a što se zajedno manifestira i dijeli u grupi, jačajući tako i osjećaj grupnoga religijskog identiteta.⁶

Da bi neka religija egzistirala i održavala se, mora se prenositi i predavati sljedbenicima kao dio kulture.

⁶Usp. Vernon, G., *Sociologija religije*, Izdanje za internu uporabu.

Religija (religio) i religioznost, kao jedna od načina čovjekova odnosa spram svijeta i modusa egzistencije, kao jedan od mogućih odgovora na bitna čovjekova metafizička pitanja o Iskonu, Smislu i Eshatonu, te kao praktičko-vrijednosna orijentacija u životu, integralni je i aktivni dio kulture u užem i širem smislu kao univerzalnog ljudskog fenomena, tj. usavršavanja čovjekovih urođenih datosti i svojstava, oplemenjivanja njegova svijeta. Poput ostalih oblika ljudskog duha, i religija je (međusobno) djelatna sastavnica svakoga sociokulturnog sklopa (što znači i čovjekova ukupnog individualnog, društvenog i kulturnog života).

Radi se, dakle, o složenom uzajamnom odnosu religije i sociokulturnog sklopa, dakako, s integriranošću religije u kulturu i društveni život (inkulturacija), sa svojevrsnom utjecajnošću religije u tom okružju koja, i socijalno, i psihološki, osobito do izražaja dolazi u onim sociokulturnim (i političkim) uvjetima u kojima se slobodno od ideologije očituje, i u kojima je kultura kao cjelina samostalna od svake ideologije.

Religija s kulturom općenito ima neka zajednička obilježja (povijesni prostor i vrijeme), kao i drugi dijelovi kulture. Zatim, uz institucije obitelji, države, škole, crkva je jedna od temeljnih institucija društva.

Svako društvo je izgradilo svoje (religijske i kulturne) modele ponašanja i očekuje od svojih članova da se u skladu s njima ponašaju. No, religija i kultura se ipak mijenjaju. Nove povijesno-društvene okolnosti, nove spoznaje, novi dodiri s drugim kulturama, odnosno susreti s novim vjerovanjima, donose stanovite promjene.

Naravno, takva obilježja kulture i religije ne impliciraju shvaćanje čovjeka samo kao pasivnog primatelja kulturnih obrazaca i religijskih sustava. U procesu socijalizacije i interioriziranja religijskih uvjerenja i kulturnih sadržaja svaki je pojedinac aktivan činitelj. On je istodobno i proizvod i proizvođač kulture.

Kultura, a samim tim i religija kao njezin djelatni integralni dio, određuje kako članovi društva misle i osjećaju. Ona usmjeruje njihovo ponašanje i determinira njihov svjetonazor, jer često postaje dio njih samih da toga nisu ni svjesni.

Velik je krug praktičnih implikacija religije na ponašanje i njime se zahvaćaju životi ljudi i izvan religijske zajednice. Tome, naravno, valja dodati da se usvojena načela religijske socijalizacije i njezini prihvaćeni obrasci, kao i institucionalna religija uopće, nastoje uklopiti u postojeći društveni, povijesni i kulturni okvir. To je uzrok transformacija, koje ipak ne smiju ugroziti temelje identiteta (II. Vatikanski sabor, kao primjer osuvremenjivanja Katoličke crkve, njezina otvaranja prema suvremenom svijetu i dijalogu s njim).

Sve to govori (ili barem naznačuje) o važnosti upoznavanja mladih s religijskim fenomenom, odnosno o neminovnoj obrazovno-odgojnoj funkciji religijske kulture kao školskog predmeta.

Stoga, kao i u raspravljanju i razrješavanju svakoga problema, valja nam najprije odrediti cilj religijske kulture u školi i definirati (i distinguirati) osnovne pojmove u tom kontekstu. Dakle, je li taj cilj samo zamjena jednomnoga represivnog ateističkog odgoja i izobrazbe obvezatnim teističkim, ili je to, sukladno demokratskim pluralističkim zahtjevima i pravima, slobodi savjesti i vjeroispovijesti - humanistički, neideologizirani odgoj i izobrazba, koji dopuštaju i omogućuju slobodan izbor i određenje i prema vjeri.

Ako je ovo drugo (što je i Ustavom Republike Hrvatske utvrđeno), onda nužno treba razgovjetno razlikovati pojmove religijske kulture i vjeronauka.

Religijska kultura u ovom konceptu znanstvena je, religiološki (ne isključivo teološki ili konfesionalno) koncipirana. To znači interdisciplinarno ili transdisciplinarno, sa stajališta filozofije religije, sociologije religije, psihologije religije i povijesti religija (a ni teološki pristup kao specifičan i svojevrsan ne smije biti isključen).

Zbog kompleksnosti i pluridimenzionalnosti strukture religije, ona ne može biti predmetom proučavanja samo u okvirima pojedinih znanstvenih područja. To proučavanje treba sadržavati, osim sociološkog aspekta (koji obuhvaća religijsko ponašanje u društvu u vezi s nadnaravnim bićem, a ne i nadnaravno biće samo, zatim socio-kulturnu uvjetovanost i reperkusije religioznosti, interakciju religije i društva), i antropološki aspekt (koji religiju promatra kao jedan mogući čovjekov odnos prema svijetu i način života), i socijalnopsihološki aspekt (koji zahvaća religiozne osjećaje, doživljaje i ponašanje pojedinca u religijskoj grupi, kao i kolektivno, u onoj mjeri u kojoj su oni empirijski podaci), te filozofijski aspekt, s kojim je svaki od spomenutih aspekata u svojim polazištima nužno, latentnije ili izraženije, povezan (koji pak uključuje metafizičke pretpostavke i shvaćanja o biti i smislu religije, a što ima vlastitu unutarnju granicu u antinomičnosti ljudskoga teorijskog uma u meta-fizičkoj, transcendentnoj sferi).

Teologija, pak, kao svojevrsna znanost ili teorija ili racionalizacija vjere (theos-logos) svoje odgovore na sva bitna čovjekova metafizička pitanja izvodi iz jednoga u biti neupitnog, nadracionalnog principa (Objave, dogme). U svojoj samointerpretaciji, ona je u posjedu pneumatičkih moći i čovjeka izravno uvodi u transcendentno događanje.

Nasuprot ranijim, moglo bi se kazati pionirskim pristupima religiji, bilo bornirnim ideologiziranim, bilo pozitivističkim, štoviše empirističkim, značajka je nekih relativno novijih teorijskih prilaza religiji - interdisciplinarnost, bolje reći transdisciplinarnost. Njihovi su nositelji (J. Wach, npr.) uvidjeli da pojedini posebni znanstveni pristupi i metode ne mogu obuhvatiti svu složenost religijskog fenomena, nastojeći nadići specijalnosti pojedinih znanosti o religiji: povijesti religije, psihologije religije i sociologije religije te filozofije religije (koju ispravno nisu smatrali znanošću u novovjekovnom,

strogo pozitivnom smislu riječi), kao i različitosti njihovih pristupa i postupaka.

Stoga su se zauzeli za jednu opću znanost o religiji (religiologiju, Religionswissenschaft), koja se ne bi iscrpljivala ni u jednoj posebnoj znanosti o religiji, niti u filozofiji religije, ili pak u njihovom mehaničkom spoju, nego koja bi sretno objedinila, sintetizirala i koristila sve spomenute teorijske i metodologijske prilaze religiji.⁷

U objektivnom znanstvenom (ne pozitivističkom), religiologijskom, njenoj kompleksnoj naravi primjerenom proučavanju religije, ne može se ostati neosjetljiv ni na ono što ona sama sobom izvorno govori i svjedoči (a ne nešto izvan nje!), kako je to bilo u raznim ideologiziranim, sociologističkim, monokauzalnim pristupima i kritikama religije. Upravo te ideologijske i ostale slojeve i nanose u znanosti o religiji, kažu ispravno, treba fenomenologijski, transcendentalnom (eidetskom) redukcijom razgrnuti, zrenjem biti otkriti temeljne trajne ideje te je osloboditi od predrasuda i iskrivljivanja (epoché), tj. samu religiju hermeneutički razumjeti iz autentičnog religioznog doživljaja i iskustva, proničući u bit religijskih ideja i obrednih čina, odnosno u bit čovjekova susreta s božanskim i svetim, na što je čovjek kao na vrijednosti i smisao ontički upućen (M. Scheler, M. Eliade).

Jednako kao i ostali predmeti koji se bave različitim oblicima duha (umjetnošću, filozofijom, znanošću), i religijska kultura, ovako koncipirana, trebala bi biti obvezatan predmet!

To, međutim, ne znači da se religijski sadržaji ne mogu inkorporirati i u ostale relevantne predmete: povijest, književnost, npr. Zbog velikih zahjeka na predavače religijske kulture, nju trebaju predavati dobro pripremljeni predavači. Zbog toga je svakako dobrodošao i neophodan nedavno pokrenuti studij religijske kulture na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, a u okviru Hrvatskih studija (Studia Croatica) Sveučilišta u Zagrebu. Evo programa toga studija:

Obvezni predmeti:	Izborni predmeti:
Uvod u kršćanstvo	Logika
Opći uvod u Bibliju	Grčki jezik
Uvod u studij (znanstveni rad)	Hebrejski jezik
Fenomenologija religije	Latinski jezik
Psihologija religije	Judaizam
Filozofija religije	Sociologija religije
Prirodne religije	Relig. zajednice u Hr.
Istočne religije	Parapsihologija

⁷Usp. Jukić, J., *Budućnost religije*, Matica hrvatska, Split, 1991.

Obvezni predmeti:	Izborni predmeti:
Islam	Mistika
Metodika relig. kulture	Relig. kulturni obredi
Pedagogija	Relig. teme u hrv. književnosti
Filozofija spoznaje	Hrv. relig. glazbeno-liturgijska baština
Opća i specijalna metafizika	Hrv. relig. umjetnost i arhitektura
Grčka i srednjovjekovna filozofija	Filozofija kulture
Novovjekovna i suvremena filozofija	Hrvatski znameniti filozofi
Opća etika	Ekleziologija
Fundamentalna teologija	Sakramenti
Bog objave	Eshatologija
Kristologija	Duhovna teologija
Teologijska antropologija	Ekumenska teologija
Katehetika	Crkv.arh. i umjetnost
Kršćanska etika	Kanonsko pravo
Kršćanska etika-spec.pitanja	Ranokršćanska literat.
Kršćanska socijalna etika	Povijest Crkve u Hrv.
Povijest Crkve	Znameniti teolozi u Hrvatskoj
Tumačenje SZ-petoknjžje	Marija u hrv.kulturno religioznoj baštini
Tumačenje SZ-proroci	Tumačenje SZ-psalmi
Evandjelja-sinoptici	Spisi sv. Pavla
Evandjelja-Ivanovi spisi	Seminar I-VI

Iz priloženog programa vidljivo je da je studij ipak teologijski, kršćanski, a ne neutralno religiološki koncipiran (Sociologija religije, npr., kao jedna od važnih i neizostavnih znanosti u korpusu religiologije i Judaizam, kao jedna od velikih svjetskih religija, primjerice, samo su izborni, a ne obvezni kolegiji).

Ovdje ćemo predložiti samo nacrt, samo kroki mogućeg objektivnog religiološkog programa religijske kulture.⁸ On bi trebao sadržati i povišeno i problemski obraditi:

⁸Usp. Ćimić, E., *Sveto i svjetovno*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992.

- a) pojmove mita i magije kao prvotne načine tumačenja i odnosa prema svijetu i načine života, zatim prirodnu religiju, totemizam, animizam, kult predaka, fetišizam, idolatriju, politeizam.
- b) religiju uopće kao strukturu (religio), kao vjersku, metafizičku, psihičku, moralnu i kulturnu, društvenu činjenicu
- c) religije starih Perzijanaca i Egipćana, grčko-rimsku religioznost, dalekoistočne religije (Indije, Kine i Japana)
- d) povijest i dogmatiku velikih svjetskih religija (judaizam, kršćanstvo, islam)
- e) različite teorijske mogućnosti pristupa religiji (religio): teologijski, filozofijski, sociologijski, psihologijski, antropologijski, povijesni, odnosno sintetički, transdisciplinarni - religiologijski.

Kako je već rečeno, ovo je samo u naznačajima predložen složen i obuhvatan predmet religijske kulture. On se, dakako, može i mora doraditi, korigirati - prilagoditi različitim uzrastima i predznanju učenika, odnosno studenata.

Vjeronauk, pak, kao katechesis, bilo župski ili školski, inicijacija je i vođenje katekumena u njihovom istinskom rastu i razvoju u vjeri (tj. kultiviranje vjere - religiozna kultura). Kao takav, on treba da bude konfesionalno koncipiran, ekumenski, dijaloški orijentiran te, naravno, izborni ili fakultativan školski predmet.

I njega, dakako, trebaju voditi i predavati iskusni, a ne priučeni katehete, jer bi u protivnom mogao biti kontraproduktivan. Iz rečenoga slijedi da ni ovakav vjeronauk, pa ni sadašnji alternativni predmet vjeronauku - etika (koji samo dijelom sadrži problematiku religijske kulture), ne mogu primjereno zamijeniti i nadomjestiti religijsku kulturu kao objektivni znanstveni pristup fenomenu religije, kao značajnom i nezaobilaznom obliku duha i kulture.

Iako idealnog rješenja za uvođenje religijske kulture i vjeronauka u škole i njihova odgojno-obrazovna djelovanja u praksi bez ostatka možda nema, iako je predloženi model možda ideal-tipski, njegovo makar postupno ozbiljenje i stalno nastojanje da mu se što više približi, značilo bi svakako vrijednosno pozitivan civilizacijski pomak od dogmatskoga jed-noumlja (bez obzira na predznak), napredak u oslobađanju čovjeka, njegova duha i savjesti, te u društvenoj emancipaciji. To bi, dakle, bio znatan prinos socio-kulturnom razvitku, korak naprijed prema pluralističkom, demokratskom, građanskom društvu kao razvojnoj paradigmi.

Nikola Skledar

*RELIGIOUS EDUCATION IN THE
EDUCATIONAL PROCESS IN CROATIA
(ANTHROPOLOGICAL VIEW)*

Summary

Education and breeding, like culture in general (*cultus, colere*), are, in the broadest sense, universal human phenomena inseparably linked and interactive. Anthropology, generally speaking, is a holistic science of man, his nature and culture, so its approach and findings are always current and unavoidable even in the scientific pedagogic treatment of education and its application.

Because of that in this conspectus the notions education and breeding and anthropology, as a science of man and culture, are first theoretically determined so it can both contextually and explicitly be deduced and pointed at their necessary dialectical connection and mutuality.

The second, applied part of the next is about religious education (scientifically, religio-logically based) as a school subject and studies in the context of democratic social and political changes in Croatia and about its relation to catechism.